

SPIS O PÍSMENÁCH MNÍCH CHRABRA ¹

Traktát "Skazanie o písmenech mnícha Chrabra" vznikol koncom 9. storočia ako **apológia slovenského hlaholského písma a literatúry**, podložená šľachetným a hrdým národným povedomím. Je veľmi dôležitý pre štúdium slovenského písma.²

Už paleografia dokázala, že prvé písmo zostavené Konštantínom Filozofom bola hlaholika. "Stopy hlaholského originálu traktátu Chrabrovho sú najmä v čísliciach, ktoré sú tu udávané podľa usporiadania písmen v hlaholike, a nie tak ako sa označujú číslice v cyrilike; napr. číslovka 14 je vyjadrená písmenami "gi" (a nie cyrilsky "di"), číslo 3 písmenom "v" (a nie "g"), číslo 6 písmenom "e" (a nie "ž"). Z toho možno usúdiť, že terajšie cyrilské texty Chrabrovho traktátu sú asi prepisy originálu hlaholského."³

Preto tento traktát na obhajobu slovenských písmen treba vnímať z pohľadu hlaholiky.

V nadpise sa uvádza ako autor textu „mních Chabr“, čo je iba anonymná prezývka mnícha, ktorý bol taký chrabrý, že mal odvahu obhajovať hlaholiku proti snahám bulharského kniežaťa Simeona znovu zaviesť grécke písmo do jazyka Slovanov (okolo roku 893).

Autorom tohto anonymného spisu je slovenský učeník, známy pod svojim rehoľným menom sv. **Naum**, ktorý bol priamym účastníkom cyrilo-metodskej misie u Slovákov. Bol učiteľom v hlaholskej akadémii, ktorú v Ochride založil sv. Kliment Slovenský, krátko po príchode do starého Bulharska.

Preklad je urobený podľa chilendarského rukopisu z 16. storočia, ktorý je obsahovo veľmi starobylý. Text je prevzatý z publikácie Jána Stanislava (Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách a listoch, MS Martin 1950, s.117) s prihliadnutím na malú štylistickú úpravu pre zrozumiteľnejší preklad do dnešnej slovenčiny. Pritom **ě** prepisujeme podľa správnosti ako **ä** a Slovien ako **Sloven**, podľa historickej oprávnenosti Sloven = Slovák.

Nie je isté, že sa pôvodný Chrabrov text, napísaný v hlaholike, zachoval bezo zmeny, pretože všetky doteraz známe odpisy boli urobené až niekoľko storočí po čase vzniku originálu. Navyše prepisy sú v cyrilike a s viacerými odchýlkami. Rôzne redakcie upravovali text podľa svojich zvyklostí a okolností. Napríklad text so súčasnou českou redakciou, uverejnený na internete, vynecháva vetu: „Preto nie sú slovenské písmená od Boha“. Nie je však jasné, či ide o ich aktuálnu úpravu, alebo bola veta vynechaná už v texte, z ktorého robili preklad.

Ruský slavista V. Pogorielov sa pri určovaní národnosti cyrilo-metodských učeníkov (Gorazda) odvoláva na prof. Vatroslava Jagiča, ktorý sa vyjadril, že „na starej Morave sa v 9. storočí muselo hovoriť dialektom, ktorý bol v hlavných rysoch identický s dnešnou slovenčinou (na Morave a v Hornom Uhorsku)“.⁴ V. Pogorielov napokon konštatoval, že v prípade cyrilo-metodskej misie išlo o **jazyk slovenský a Zem slovenskú**.

Podobne i v Naumovom spise "O písmenách" sa hneď v nadpise prejavuje slovenská lexika. Dnešný macedónsky autor poznamenáva, že v ich jazyku by muselo byť zapísané "Za bukvite" (macedónsky: За буквите), no namiesto toho je v pôvodnom "staroslovenskom jazyku: O písmenech" (maced. autor to zapísal v cyrilike nasledovne: "старословенски јазик: О писменехъ"). To značí, že autor spisu "O písmenech" **nepoužil južnoslovanský dialekt, ale slovenský**. Z toho nepriamo vyplýva, že **Naum bol Sloven- Slovák**.

¹ „Mnich Chrabrý“ je len označenie mnícha, ktorý bol natoľko chrabrý, že mal odvahu obhajovať hlaholiku v čase, keď bulharský cár Simeon dal urobiť novú abecedu, neskôr nazvanú cyrilika. Za týmto menom sa skrýva Naum, jeden z priamych učeníkov sv. Cyrila a Metoda.

² Stanislav Ján: Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách, MS Martin 1950, s. 217

³ Vajs J.: Rukověť hlaholské paleografie, Praha 1932, s. 9

⁴ Jagič Vatroslav: Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Berlín, 1913, s. 19

O písmenách mnícha Chrabra

Spis na obranu slovenského⁵ písma⁶

Výklad, ako zostavil svätý Cyril Slovenom písmená pre jazyk⁷

1. Prv Sloveni (Slováci) nemali písmen, ale kresby a vruble čítali a lúštili⁸, súc ešte pohanmi.

2. Pokrstiac sa, rímskymi a gréckymi písmenami snažili sa písať slovenskú reč bez ustrojenia.⁹ No ako možno dobre napísať gréckymi písmenami *bogъ* (Boh) alebo *životъ, dzălo* (veľmi), alebo *crъkъvъ* (chrám), *človăkъ, širotă* (šírka), *štedroty* (štedrosť), alebo *junostъ* (mladosť), alebo *ođu* (kde), alebo *ęzykъ* (národ) *jadъ* (jedlo), a iné (slová) týmto podobné? A tak bolo po mnohé letá.

3. Potom však človeka ľúbiaci Boh, všetko spravujúci, nenechajúc ľudský rod slovenský¹⁰ bez poznania, ale všetko k poznaniu a spáse privodiac, zmiloval sa nad rodom slovenským a poslal im svätého **Konštantína Filozofa**, zvaného Cyrilom, muža spravodlivého a pravého. A im **zostavil 38 písmen**, jedny podľa spôsobu gréckych písmen, druhé zas podľa slovenskej reči.¹¹

Od prvého počínajúc po grécky, oni teda *alfa* a on *azъ*. Od *azъ* (*ja*) začal oboje, a tak ako činili oni (Gréci) pripodobňujúc sa židovským písmenám, tak i tento gréckym. Lebo Židia prvé písmeno majú *alef*, čo značí učenie; ten komu privedú dieťa, aby ho učil, povie mu: „uč sa“,¹² to jest *alef*. Aj Gréci, pripodobiac sa tomu, povedali *alfa*. I spodobnil sa výraz výkladu židovského gréckemu jazyku, aby dieťaťu povedal miesto „uč sa“ – *hl'adaj*, lebo *alfa* sa gréckym jazykom povie *hl'adaj*. Pripodobniac sa týmto, svätý Cyril urobil prvé písmeno *azъ*. Avšak pretože **azъ je prvým písmenom, a od Boha darovaným rodu slovenskému** na otvorenie úst, pre porozumenie učiacim sa literám, vyslovuje sa veľkým otvorením úst. Ale oné písmená vyslovujú sa malým otvorením úst.

4. Toto sú **písmená slovenské** a takto ich treba písať a vyslovovať: *a, b, v* až po *ę*. A z týchto je **24** podobných gréckym písmenám¹³. Sú to tieto: *a-v-g-d-e-z-i-k-l-m-n-x-o-p-r-s-t-u-y-f-ch-ps-ó(omega)*. A **14** je podľa **jazyka slovenského**¹⁴ *b-ž-dz-(j derv)-c-č-š-št-ъ(tvrдый znak)-y-ь(mäkký znak)-ä-ju-o(on)-jo-ę(en)*.

(Takýto stav písmen nezodpovedá najstaršej hlaholskej literárnej pamiatke, *Kyjevským listom*. Keďže ide o cyrilský prepis zo 16. storočia, prepisovateľ prispôbil písmená **aktuálnemu stavu cyrilickej abecedy** (nie hlaholskej). Vidieť to napr. v tom, že v *Kyjevských listoch* ešte nebolo písmeno *š*, to sa do hlaholiky dostalo až neskôr u južných Slovanov. Podobne pôvodná hlaholika nemala ani grécke *x-ks* a *ps*. Naopak chýba tu písmeno *j-derv*, ktoré je v iných prepisoch tohto spisu zaznamenané ako slovenské písmeno. Poznámka E.Š.)

5. Niektorí však hovoria: **Načo 38 písmen zostavil?** Ved' sa môže i menším (počtom) písať, ako aj Gréci píšu 24 písmenami? A nevedia isto, koľkými píšu Gréci. Lebo je 24 písmen, ale neplnia sa tými knihy. A priložili dvojhlasných jedenásť, v čísliciach tri pre 6, 90 a 900, a tak nazbiera sa ich 38. Preto tomu podobne, tým istým spôsobom urobil svätý Cyril, (zostavil) 38 písmen.

⁵ Termín "sloviensky" prepisujeme na "slovenský" pretože pôvodný zápis vo fonetickej podobe bol "slovänský"

⁶ Ide o obhajobu hlaholského písma. "Stopy hlaholského originálu traktátu Chrabrovho sú najmä v čísliciach, ktoré sú tu udávané podľa usporiadania písmen v hlaholike a nie tak, ako sa označujú číslice v cyrilike; napr. číslovka 14 je vyjadrená písmenami "gi" (a nie cyrilsky "di"), číslo 3 písmenom "v" (a nie "g"), číslo 6 písmenom "e" (a nie "ž"). Z toho možno usúdiť, že terajšie cyrilské texty Chrabrovho traktátu sú asi prepisy originálu hlaholského." In Vajs J.: Rukověj hlaholské paleografie, Praha 1932, s. 9

⁷ Skazanie o písmenách mnícha Chrabra. In Stanislav Ján: Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách. MS, Martin 1950, s.117 – 120.

Štylisticky upravované s prihliadnutím k textu Ratkoš Peter: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. SAV, Bratislava 1964, s. 285 – 288.

⁸ Prvá veta je štylisticky upravená podľa textu u P. Ratkoša 1964, s.285

⁹ Tieto chrabrove slová potvrdzujú písomné pamiatky Frízinské z predcyrilometodových čias, ktoré sú zapísané latinským písmom, tak isto aj archeologické nálezy latinského písma na zlatých plaketách v Bojnej

¹⁰ Takýto slovný zvrät používa aj Štúr Ľudovít v 19. stor. vo svojej Predmluve: "pre rozvitie duchovného života **rodu nášho slovenského**" - Štúr Ľudovít: Náuka reči slovenskej, Veda vyd. SAV, Bratislava 2006 (prvá veta jeho Predmluvy)

¹¹ Niektorí autori odvodzujú z tohto textu potvrdenie grafickej podobnosti staroslovenskej a gréckej abecedy a robia ďalekosiahle uzávery o cyrilike ako o prvotnej abecede Slovanov. Vzhľadom na to, že sú tu postavené na jednu rovinu grécke písmená a v tom čase ešte neexistujúce slovenské písmená, nemohol mať autor textu na mysli ich grafickú, ale iba fonetickú - zvukovú podobu. Vidieť to i z nasledujúceho textu, kde autor hovorí o napodobení gréckych písmen od židovských, ktoré sa ale graficky vôbec nepodobajú. Ide iba o podobnosť v spôsobe (systéme), či princípe tvorby abecedy.

¹² v pôvodnom texte je: *vykonávané uvádzanému dieťaťu a hovoriace "uč sa"*

¹³ Hlaholika, o ktorej je v texte reč, nemala 24 písmen rovnakého grafického tvaru ako gréčtina a aj z kontextu celého odstavca je zrejme, že autor má na mysli fonetickú (zvukovú) podobu, nie grafickú (tvar).

¹⁴ Z kontextu: "podľa **jazyka slovenského**" je zrejme, že autor má na mysli fonetickú (zvukovú) podobu, nie grafickú (tvar).

6. Sú niektorí, čo hovoria: **Načo sú slovenské písmená?** Lebo ani Boh ich nestvoril, ani anjeli, ani nie sú od začiatku. Lebo židovské i rímske i helénske od začiatku sú a prijaté sú Bohom. A druhí mienia, že Boh sám stvoril písmená a nevedia, čo hovoria, nešťastlivci; a že troma jazykmi kázal Boh, aby boli (zapísané) knihy, ako (sa) v evanjeliu píše: „*I bola tabuľka (Pilátom) napísaná židovsky, rímsky i helénsky (grécky)*“.¹⁵ (Jn19,19) Ale slovensky tu nebolo. Preto nie sú **písmená slovenské od Boha**.¹⁶

K tým čo budeme hovoriť, alebo čo povedať takým nerozumným? Na to odpovieme, že zo svätých kníh vieme, že všetko rad-radom býva od Boha a od nikoho iného. Lebo Boh nestvoril najprv jazyk židovský, ani rímsky, ani grécky, ale jazyk sýrsky, ktorým hovoril Adam. A (hovorilo sa ním ešte) od Adama do potopy a od potopy až dovedy kým Boh nerozdelil jazyky pri stavaní (babylonskej) veže, ako je napísané (Gn11,1-9)¹⁷: Keď boli pomiešané jazyky, tak pomiešali sa aj mravy i obyčaje, i poriadky, i zákony a (rozdelené boli) aj znalosti medzi národy: Egyptanom tak (pripadlo) zememeračstvo, Peržanom, Chaldejom a Asýrčanom hviezdočítanie (astrologia), kúzelníctvo, lekárstvo, čarovanie a všetka znalosť ľudská. Sýrčanom (Židom?) zase sväté knihy, v ktorých je napísané, ako Boh stvoril nebo a zem a všetko, čo je na nich, (človeka) a všetkých po poriadku, ako sa píše. Helénom (Grékom) gramatika, rétorika a filozofia.

7. Pred tým však Heléni nemali písmen pre svoj jazyk, ale fenickými písmenami písali si svoju reč. Tak bolo mnohé letá, až nakoniec prišiel **Palamides**¹⁸ začnúc od alfabety (*alfy* - α a *bety* - β), vynášiel Helénom iba 16 písmen. **Kadmos Milétsky** im pridal tri písmená (ϑ, φ, χ). A tak mnohé letá písali deväť i desiatimi (19) písmenami. Potom **Simonides** pridal dve písmená (η, ω) a **Epicharmos** Vykladač vynášiel tri písmená (ζ, ξ, ψ). I nazbieralo sa ich 24. Po mnohých rokoch **Dionysios** Gramatik vynášiel šesť dvojhlasok, potom niekto druhý päť a iný tri číslice. A tak **mnohí za mnoho rokov** vynášali sotva (s námahou) tridsať a osem písmen.

Neskôr, keď mnoho liet minulo, z rozkazu Božieho zišlo sa 70 mužov¹⁹, ktorí preložili (Bibliu) z jazyka židovského do jazyka gréckeho. Ale slovensky, jediný svätý Konštantín, zvaný Cyril, i písmená vytvoril i knihy preložil v málo rokoch, kdežto oni mnohí a za mnoho rokov. **Siedmi** ich písmo **zostavovalo a sedemdesiat ich prekladalo** (Písmo).

Preto **slovenské písmená svätejšie sú a ctihodnejšie**, lebo **svätý muž ich vytvoril**, kdežto grécke písmená Heléni - pohania.

8. Akže niekto povie, že ich nezostavil dobre, pretože ich ešte opravujú, odpovieme im: grécke takisto mnohokrát upravovali Akvilas a Symmachos,²⁰ a potom mnohí iní. Lebo je **ľahšie neskôr upravovať**, ako na **prvýkrát (hneď) vytvoriť**.

9. Ak sa opýtaš učencov (zákonníkov) gréckych: Kto vám písmená vytvoril alebo kto knihy preložil a v ktorom čase? – tu málokto z nich to bude vedieť.

¹⁵ Ev. podľa Jána 19,19-21 ¹⁹ „Pilát vyhotovil aj nápis a pripevnil ho na kríž. Bolo tam napísané: „Ježiš Nazaretský, židovský kráľ.“ ²⁰ Tento nápis čítalo mnoho Židov, lebo miesto, kde Ježiša ukrižovali, bolo blízko mesta; a bol napísaný po **hebrejsky, latinsky a grécky**. ²¹ Židovskí veľkňazi povedali Pilátovi: „Nepíš: Židovský kráľ, ale: On povedal: „Som židovský kráľ.“ Pilát odpovedal: „Čo som napísal, to som napísal.“

¹⁶ Táto veta poukazuje na to, že Chrabr obhajoval pravdivosť textu zo životopisu Metoda, kde sa píše, že Boh zjavil slovenské písmená: „**A tu Boh zjavil Filozofovi slovenské písmo a ten hneď ustrojac písmená a reč zostaviac, vydal sa na moravskú cestu. Pojal so sebou aj Metoda, a ten opäť, pokorne sa podrobujúc, slúžil Filozofovi a vyučoval s ním.**“ – ako je to zaznamenané priamymi spolupracovníkmi sv. Konštantína Cyrila v 9. storočí.

Myšlienka, že *Boh zjavil Slovenom písmená* je zachytená vo viacerých súdobých správach. Hovorí o unikátnom kresťanskom charaktere Hlaholiky, ktorá v majstrovej skratke podáva hlavné idey Nového Zákona. Zobrazujúc základnú formu slova, je pravou **ikonou SLOVA** - obrazom KRISTA, ktorý je Počiatok i Koniec. Preto alfou a omegou tejto abecedy je **Križ** a Trojica. Jej srdcom je Slovo, ktoré sa stalo telom skrze **Bohorodičku**. Vtelením Slova sa naplnil hlavný odkaz Evanjelia, že Boh daroval ľudstvu pravý Pokoj - Šalom - dokonanú spásu zavŕšenú v tajomstve **Najsvätejšej Trojice**.

¹⁷ Zmätanie reči a rozídenie ľudstva - „Vtedy bol na celej zemi jeden jazyk a rovnaké slová. ² Keď sa pohli z východu, našli v krajine Senaár roviny a osadili sa na nej. ³ Tu si povedali jeden druhému: „Podme, narobme tehál a vypálme ich v ohni!“ Tehly im slúžili namiesto kameňa a asfalt namiesto malty. ⁴ Potom povedali: „Podme, postavme si mesto a vežu, ktorej vrchol bude siahať do neba, spravme si tak pomník, aby sme sa neroztrhli po celej zemi!“ ⁵ Tu zostúpil Pán, aby videl mesto a vežu, ktoré stavali ľudia ⁶ a povedal: „Hľa, **sú jedným národom, všetci majú jeden jazyk**; toto je začiatok ich činov a veru neodstúpia od ničoho z toho, čo si zaumienili urobiť.“ ⁷ Podme, zostúpme a pomäťme tam ich jazyk, aby nik nerozumel reči druhého!“ ⁸ A takto ich Pán odtiaľ rozohnal po celej zemi a mesto prestali stavať. ⁹ Preto ho nazvali Babelom, lebo tam Pán zmiatol reč celej zeme a Pán ich odtiaľ rozohnal po celej zemi.“ Gn11,1-9

¹⁸ Palamides pochádzal z gréckeho mesta Naflio a bol známy vynálezca, lekár, astronóm, básnik, matematik a filozof. Objavil písmená abecedy, čísla a meranie hmotnosti. Žil v čase okolo r. 1200 pred Kristom.

¹⁹ V tomto preklade podľa Chilendarského rukopisu je uvedených "deväť mužov" - to však nezodpovedá známemu fakt, že Starý Zákon preložilo asi 70 mužov. **Septuaginta** (z lat. „sedemdesiat“) je preklad Starého zákona z hebrejčiny do gréčtiny. Vznikol medzi 3. a 2. stor. pred Kristom v prostredí helénskej židovskej diaspóry. Podľa legendy vznikol v Alexandrii, kde ho napísalo 72 židovských učencov za 72 dní, preto sa nazýva Septuaginta. In: Sväté písmo, SÚSCM Rím 1995, s. 21

²⁰ Aquilas a Symmachos neskôr upravovali preklad Starého Zákona - Septuagintu In: Sväté písmo, SÚSCM Rím 1995, s. 21

Ak sa opýtaš učencov slovenských: Kto vám písmená vytvoril alebo kto knihy preložil a v ktorom čase? – tu všetci to budú vedieť a odpovedajúc reknú: Svätý **Konštantín Filozof** zvaný **Cyryl**, ten (nám) i písmená vytvoril i knihy preložil, a **Metod** brat jeho. Lebo sú ešte nažive tí, ktorí ich videli.

A ak sa opýtaš, v ktorom čase, i to vedia a povedia, že v čase **Michala**, cisára gréckeho i **Borisa**, kniežaťa bulharského a **Rastica**, (kniežaťa) moravského a **Kocel'a**, kniežaťa Blatnohradu, v roku od stvorenia sveta 6363 (roku **863** po Kristovi).²¹

10. Sú aj iné odpovede, ktoré inde povieme, ale teraz niet na to času.

Taký um, bratia, Boh daroval Slovenom!

Jemu nech je sláva i česť i moc a klaňanie, teraz i vždycky i na večné veky. Amen.

²¹ Rok stvorenia sveta nebol pevne daný, lebo každá kultúra ho inak chápala. Existovala éra babylónska, hebrejská, alexandrijská, byzantská, aj antiochijská. V Byzancii bola najpoužívanejšia antiochijská, preto podľa nej rok 6363 vychádza na rok 863 po Kristovi. Presnejšie to bolo obdobie od 1. septembra 862 do 31. augusta 863. Porovnaj Ferko, Milan: Veľkomoravské záhady. Tatran, Bratislava 1990, s. 99